

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Национальная библиотека
Республики Тыва им. А.С. Пушкина
СЕКТОР
ГОСБИБЛИОТЕКИ

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№61
(19400)

2020 чылдың
июнь 16
вторник

Хүннүн үнери — 04:09
Ажары — 19:38
Хүн дурту — 15:29

Садар өртээ хостуг 12+

"Шынның" аалчызы

ТЫВАНЫҢ УЛУСТУҢ АРТИЗИ СОФЬЯ КАРА-ООЛ

"Шын" солуннун редактору
Виталий Петров ат-сураглыг
артист-биле чугаалашкан.

— Тывага хөгжүмнүн джаз деп хевир
кажан келгенил? Тыва культурага
джаз тааржыр бе, таарышпас бе?
Амгы үеде джаз кайы хире сайзырап
турарыл? Чонга хөгжүмнүн бо хевир
кайы хире солунул?

— Экии, эргим номчукчулар! Джаз
дээрке көрүкчүлөр-биле болгаш чоннун
аразында харылзааны тудуптар база
улусту тудуштуруптар, хосталганы бээр
хөгжүмнүн хевир деп санаттынып турар.
Мээң өөренип келгеним болза, Тывага
турган бе азы турбаан чүве бе деп ай-
тырыгга харыны Сергей Николаевич
Өлзей-оолдун солунга берген сактыш-
кыннарындан номчаан мен. Сергей Ни-
колаевич Өлзей-оол — бистиң алдарлыг
артизис, филармонияның директору
база чораан. Хөгжүмчүлөр аразында эң
ынак хөгжүмчүвүс база саксофонист, ол
джаз дыка ынак чораан. Кызылдың уран
чүүл училищезинге өөренип турда 1960
чылдарның ортан үезинде Тывага Леонид
Каревти чалап эккээрге, симфониктиг ор-
кестрни дирижерлавышаан, студентилер-
ден джаз бөлүктү база тургускан. Баштай-
гы ойнакчыларның аразында Вячеслав
Кенденбиль, эң-не шыырак хөгжүмчүвүс
база композитору Владимир Тока,
олар дыка шыырак ойнап эгелээн. Кезээ-
де чалаттырып, танцыларга-даа ойнап
эгелээн турган. Леонид Иванович Карев
чоруй барган соонда буурап дүшкен.
Чаңгыс кижиден хамааржыр деп чүве ол
хире болуп турар.

— Джаз Тывага ооң соонда каш чыл-
га чедир турганыл?

— 1990 чылдарда Сергей Николаевич
Өлзей-оол филармонияның директору
апаргаш, Леонид Каревти катап база сим-
фониктиг оркестрге чалаан турган. Ол-ла
үеде симфониктиг оркестрге "Симфо-
Тыва Биг бенд" — деп джаз ойнаар бөлүк
тургустунган. Ол үеде мен оларның-биле
ойнаар аас-кежиктиг болган мен.

— Тыва чоннун болгаш ынчангы
даргаларның көрүжү кандыг турга-
ныл?

— Россияга 1930 чылдарда джаз тывыл-
ган турган болза, Тывага джаз хамаанчок
көңгүс өске байдал турган. А 1960 чыл-
дарда чурт сайзырап, джазты чөпшээрээн
турган болгаш, шыырак бар чыткаш,
эртемниг киживис чоруй барганы-биле
соксап калган. Джазты ойнаарына тускай
эртем херек. Ону албан өөренип алып.
Гармония дээрке классиктиг гармонияга
деңнээрге көңгүс өске. Бодунун дүрүмнери
бар. Ынчангаш башкы чоруй баарга,
боттарының шыдавазы-биле тарай хал-
чы бергеш, соксай берген турган ол-дур.

(Уланчызы 2-ги арында) ➡

Татьяна Вишневакының тырттырган чуруу.

YouTube

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫ

Тыва Республиканың
Баштыңының хүндүлүг
бижи-биле А.Г. Вавилихинни
шаңнаарының дугайында
2020 чылдың июнь 10 №139

Кызыл хоорай

Тыва Республиканың хөгжүлдезинге
кирген үлүг-хуузу болгаш хей чылдар иш-
тинде төлөпиг ажил-албаны дээш, Тыва
Республиканың Баштыңының хүндүлүг
бижи-биле Александр Григорьевич
Вавилихинни – Тыва Республикада кол
федералдыг инспекторун шаңнаар.

Тыва Республиканың
Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республикага ниитизи-биле
чоннуң кол социал-демографтыг
бөлүктөрүнүн аайы-биле 2020
чылдың 1-ги кварталында чоннуң
кижи бүрүзүгө онааштыр
амыдыраар акша-хөреңгизиниң
эң адаккы хемчээлин
доктаадырының дугайында
2020 чылдың май 21 №222

Кызыл хоорай

«Тыва Республикага амыдыраар
акша-хөреңгизиниң эң адаккы хемчээлин
дугайында» 2001 чылдың июль 9-та үнген,
Тыва Республиканың 1138 дугаарлыг
Хоойлузунуң 4-кү статьясының 2-ги пун-
ктузунга дүүштүр, Тыва Республиканың
Чазаның доктаадыры болза,

Тыва Республикага ниитизи-биле 2020
чылдың 1-ги кварталында амыдыраар
акша-хөреңгизиниң эң адаккы хемчээлин
доктаадыр:

Чоннуң кижиги бүрүзүгө онааштыр –
10 742 рубль;

Ажылдаар күш-шыдалдыг кижилерге
– 11 074 рубль;

Пенсионерлерге – 8 501 рубль;

Уругларга – 11 395 рубль.

Ук доктаалдык «Эрге-хоойлу медээле-
риниң албан ёзузунуң интернет-порта-
лынга» (www.pravo.gov.ru) болгаш «Ин-
тернет» информация-телекоммуникация
четкизинде Тыва Республиканың албан
ёзузунуң сайтызынга чарлап салыр.

Тыва Республиканың
Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

ДЕТКИМЧЕНИ АП ТУРАР

Июнь-12-де дыштаныр хүн дивейн,
Сүт-Хөл кожуунуң мал хүлээништи-
рер ажилчын бөлүү Ишкин сумузунуң Шеле
деп черде Арык Соскаровичиниң кода-
нындан 200 хойну Кара-Чыраа сумузунуң
"Чаа сорук" төлөвилелиниң киржикчизи
Бронислав Кыдат-оолович Монгушка
хүлээништирген.

Россия хүнүн таварыштыр күрүнөдөн
деткээн малды алган чаңгыс чер-
чурттуунга ажил-ижинге чедишкенин-
ни күзеп, 2 чыл болгаш алган 200 хоюн
чедимчелиг хүлээдирикеш, келир үеде Сүт-
Хөл кожуунуң муңчу малчынаарының
санынче киреринге идегеп турарлар.

Бистиң корр.

ТЫВАНЫҢ УЛУСТУҢ АРТИЗИ СОФЬЯ КАРА-ООЛ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

1990 чылдарда катап-ла ол башкы чедип
келген. Бо үеде эки чүвези интернет бар
болгаш, улус оон ноталарны тыпкаш,
өөренип алыр. Ол үеде ындыг чүве чок,
албан тускай бижири аранжировщиктер
деп улус база херек. Леонид Иванович
Карев боду аранжировщик турган. База
бирээзи Владимир Тока – бистиң аран-
жировщиктеривис ол-дур.

– 90 чылдарда катап көдүрлүп
турган үеде кымнар ойнап турганыл?

– Катап көдүрлүп турган үеде Сергей
Николаевич, Владимир Салчакович Тока,
Вячеслав Кенденбиль дээш оон-даа хей.
Хей кезии дуу оранче чорупкан. Ол үениң
ойнап турган улузундан арткан улус дээр
болза: Валерий Дыртык-оолович Ондар
(барабаннар), Алексей Саая (кларнет,
саксофон), Алексей Салчак (дирижер),
Игорь Дулуш (бас-гитара) база мен.

– Ол үеде канчаар сайзырап эге-
лээн? Кандыг бергедээшкенин тур-
ганыл?

– 1990 чылдарда берге үелер турган
нын боттарыңар билер силер. Ынчангаш
дыка-ла улуг сайзырал албайн барган.
Ынчан концерттерни ойнааш, акша чогу-
биле картошка, капуста ап турган бис.
Хей-ле хоорай, суурлар кезири барымдаа
чок турган.

– Эң солун гонорарыңар чүү турган
ирги?

– Бо чоок-кавы суурларга ойнааш,
картошка, капуста, Сүт-Хөлге – изиг-хан
алган бис. Артистерни аштатпас дээш,
чон дыка кызар турган. Ол дээш чонга
улуу-биле четтиргенивис илередир улус-
тур бис.

– 2000 чылдарның ортузунда
Үстүү-Хүрээге делегейниң тергииң,
алдарлыг джаз сылдыстары – "Сан-
Ра" оркестри кээп чораан. Оларның-
биле кады ойнап турган болгай силер.
Ол дугайын сонургадып көрүңерем.

– 2004 чылда кымның-даа дүжүңге
кирбейн турган. Бо дээрге Тываже
хамаанчок, Россияның улуг хоорайларын-
че безин келбейн турар өрттээ дыка аар,
нарын бөлүк-түр ийин. "Сан-Ра" дээрге
"фри-джаз" (хостуг джаз) деп хевириниң
эгелекчилери кылдыр санаттынып турар.
Олар Россияга чүгле 70 чылдарда чаңгыс
катап келген турган. Оларның гонорары
дыка аар. Ынчалза-даа кижиден дыка
хамааржыр. 2003 чылда мээң өөм ээзи
Игорь Дулуш Европа чорааш, бо улус-
биле танышып алгаш, аныяк болгаш,
билбези-биле Үстүү-Хүрээге чалап
дүжүрүпкен. Ол чүү чүвөл деп кедергей
айтырып-айтырып, бир чыл болганда
чедип келген.

– Өртөк-үнезиниң дугайында ай-
тырыг көдүргөн бе?

– Ойнааның гонорарын чадажы
берген бис. Ол улусту баштап турар ийи
дугаар делегей дайынының киржикчизи
Алан Маршалл: "Чок, муңгараваңар,
силер биске дыка чараш чуртту көргүзүп
бердиңер. Ынчангаш гонорар чүү-даа
херек чок" – дээн. Оон соонда-даа 3 катап
келген. Кандыг-даа акша чокка, Тывага ол
хире ынакшаан, бойдузун, чонун кайгап
ханмаан. Ам бо чылын Үстүү-Хүрээни
чайын эрттирер деп турувуста, коронави
рус дээш соксадып каапкан. Бо чылын бо
улусту албан эккээр деп бодалдыг турган
бис. Олар база чөпшээрешкен турган.
Соңгаартан келген хамык улус канчап бо
"Сан-Раны" эккеп турар силер дээш, кай-
гап ханмас. Чүге дизе улуг хоорайларда
сайгарар, билер улус ону көрүксеп, дыка
манап турар боор.

– Хөгжүмчүлөргө, артистерге
"Сан-Раның" келгени кандыг уjur-
дузалыг болганыл?

– Олар анаа ынчаар кел-
бес, чүгле Үстүү-Хүрээге
эвес, Сүт-Хөлге база кон-
церт үндүрген. Сүт-хөлчүлөр
сактып тур боор. Сүт-Хөлдү
база көргүскен бис. Дыка
чарашсынып, кайгап хан-
маан. "Сан-Ра" чүгле концерт
үндүрүп кааш чоруй барбаан,
бистиң хөгжүмчүлөргө дыка
ажыктыг мастер-класстар-
ны көргүскен. Ол улустуң
чаңгыс мастер-класы дээр-
ге дыка улуг аас-кежик. Кады
ойнаарга безин хей-аът
дендии көдүрлүр. Ынчан-
гаш үрер хөгжүм оркестри
болгаш "Джаз-бэндиниң"
оолдары улуг күштү "Сан-
Радан" алгаш, оон өөренип
алган болгаш, чонну мын-
чаар кайгадап, ойнап турар
деп санаар-дыр мен. Ол чүүл
биске дыка улуг чедишкени
болгаш улуг идигни бер-
ген. Ол үеде Чазактың үрер
хөгжүмүнүң оркестри анаа
студентилерниң оркестри
кылдыр санаттынып турган.
Бистиң училищеге Тимур
Дыртык-ооловичиниң студен-
тилери турган. Сан-Раның
келгени дээрге Тываның
культуразында дыка улуг
революция деп санаар мен.
Оон соонда Чазактың үрер
хөгжүм оркестри кымга-даа
дөмөйлөшпес мындыг ор-
кестр апарган. Тываның тугун
тудуп алган киискидип чо-
руур оркестр-дир. Олар аът-
тар-даа, коньки-даа кырынга
ойнап, танцылап-даа, ой-
нап-даа чоруур. Дыка солун
мындыг оркестр төрүттүнүп
келген. Оон соонда Тимур
Дыртык-оолович Шолбан
Валерьевичиден 2 дилег
кылган турган: "Студентилер
доозуптарга, тарай халчыл
чоруй барбазы-биле, ол хире
ойнаар улусту чаңгыс черге
тудуп алгаш, чараш оркестр кылып алыр-
дыр, Шолбан Валерьевич, чөпшээрер
көрүңер" – дээрге, чөпшээрээн. "Ол-ла
оолдарның соңгаар өөренип, тарай ха-
лышпазы-биле маңаа өөренип алыр арга
бар бе?" – дээн. Чөөн чүк академиязынга
джазтыг салбыр ажыткаш, маңаа мынча-
ар шупту дооскан бис. Бис студентилер
турувуста баштайгы башкывыс Петр Казимир
башкы – Красноярскиниң доцентизи,
шыырак трубач, дирижер. Эгезинден тура
бо башкы алган, доостурган башкывыс
Валерий Симонов – делегейде база
бир джазта бодунуң ады алгыг берген,
Россияның алдарлыг уран чүүл ажил-
дакчызы база саксофонист. Бо ийи башкы
оркестрни доостурган. Бис өөренип тура-
ла, 2010 чылда Үстүү-Хүрээге эң шыырак
бөлүк деп дипломнуң эдилекчилери бол-
дувус. Ынчан бис "Джаз-Бэнд ВСГАКИ"
деп адаттынып турган бис. 2015 чылдың
сентябрь 10-да дужаалы-биле Тываның
күрүнө филармониязының профессио-
нал бөлүү кылдыр бактааттынгаш, "Тыва
Джаз-Бэнд" деп үнүп келген бис.

– Бо хүн Тывада ниитизи-биле джаз
ойнап турар каш бөлүк барыл?

– "Тыва Джаз Бэнд" деп чаңгыс оркестр
бар. Тывада бар оркестрлер симфониктиг,
национал оркестр болгаш Чазактың үрер
хөгжүм оркестри, "Тыва Джаз-Бэнд" деп 4
улуг оркестр бар. Шупту аңгы-аңгы жанр-
ларда ойнап турар.

– Үстүү-Хүрээге эш-өөрүмнү эдер-
тип алгаш барган мен. Джаз ойнай

бээрге, көрүкчүлөр чамдыкта утка-
зын билбейн баар, аяныг тыва аял-
галар ышкаш эвес, чүге ындыг чүвөл
дээр. Ол-ла улуска бөдүүн ырыларны
салгаш, мында база джаз бар диин
дээрге, база ойталай бээр. Ылгалы
чүдөл?

– Джаз дээрге дыка улуг океан-дыр.
Аңгы-аңгы хемнер, дамырактар кирип
турар. Ол база аңгы-аңгы хевирлерлиг.
Хевирлери дыка хей. Аңаа кижиги ёзулуг
будалы бээр. Ону аргажок сайгарар улус
сайгарар. Чижээ, джазта свинг деп хевир
бар. Ол дээрге англи дылдан очулдураарга
"чайгаашкын" дээн.

"Бибол" деп хевир бар. Эмин эрттир
дүрген темпилиг болгаш гармонияны
дыка дүрген ойнаар, эң берге, ёзулуг про-
фессионалдар ойнаар.

А кул-джаз дээрге "соок" джаз. "Би-
болка" көөрдө ол таваар, оожум, дыка
дүвүрөтпес, дыштандыраар, кижиги бодунуң
иштинче боданып кире бээр.

– Джазты ойнаар база, ырлаар база
ийи аңгы хевир бооп турары ол бе?

– Ийе, джазтың чамдык хевирлеринде
ырлаары албан эвес.

– Тывада джазты ырлап турар бе?

– Бистиң кол кылып турар ажилывыс:
тыва аялгаларны, ырыларны делегейде
джазтың хевирлеринче салып эгелээн бис.
Чижээлээрге, Игорь Дулуштуң аранжи-
ровкалап каан "Буура", "Алдын дашка", бо
ырыларны бибол болгаш свинг-биле ойнап
турар. Концертке келгеш, көрүңер даан.
(Уланчылыг).

АРХИВ – БИСТИҢ ТӨӨГҮВҮС

1930 чылдың 6 айның 23-түн хунунде Тыва Арат Республикага эртем комитетин тургускан, оон чанынга күрүне архивин тургузар дугайында доктаалды Чазак хүлээп алган. Чаа тургустунуп турган күрүне архивинин мурнунга ТАР-ның төөгүзүнүн, ажил-агый, культура тургузуушкунунуң талазы-биле кол-кол материалдарны чыыр, эртем, культура-чырыдышкын болгаш ажил-агыйжы чамдык айтырыгларны өөренип шинчилээринге дузалаар сорулга салдынган.

Күрүне болгаш ажил-агый албан черлеринин бүгү документ материалдарны күрүне архивинге дужаары албан апарган. Күрүне архивинин дугайында түр саавыры ажилдап кылган. Сайыттар Чөвүлелиниң, Биче Хуралдың болгаш кожуннарның чажыт документтерин шыгжаар чурумунуң дугайында чогуур хоойуларны үндүргөн.

1945 чылда Тыва автономнуг областың иштики черектер эргелелинге архив органарын тургузар дугайында шиитпирни облүүском хүлээп алган. Обл-архиви тургусканы-биле архив

херээн организастан чорудары областа улам калбарып эгелээн. Оон түннелинде эрги моол, орус дылдарда бижиттинген документтер бүрүн долу эвес-даа болза, чыгдынган. Кожа регион-нардан база чамдык материалдарны алгылаан.

Чижээлээрге, Красноярскиниң, Новосибирскиниң архивтеринден Урянхай крайның черектеринин талазы-биле комиссарның, Урянхайга орус чонну бактап тургузар черинин эргелекчизинин, ажилчын болгаш тараачын депутаттарының Урянхай край Советинин күүс-

комунуң фондуларын Күрүне архивинче алган.

1949 чылда Тывага кожуннар аразының күрүнениң алды архив албан черлерин тургускан. Оон чоорту ажил-агыйларның, бүдүрүлгелеринин хөгжүп сайыраанындан, кижилер санының өскенинден кожун бүрүзү архивтиг апарган.

1952 чылда партия архивин тургускан. Аңаа СЭКП обкомунуң, областың партия болгаш комсомол ажилының материалдарын мөөңөп эгелээн. Ону 1991 чылда амгы Улусчу чогаадылга төвүнче көжүргөш, адын каш улай өскерткеш, 1998 чылда Тываның Төп күрүне архивинин бир килдизи «Партияларның болгаш шимчээшкинеринин архив документтеринин төвү» кылдыр адаан.

1962 чылда архив килдизин областың иштики черектер килдизинден үндүргөш, Тыва чазакка чагыртыр кылдыр шилчиктен. Оон областың күрүне архивин Тыва АССР-ниң Төп күрүне архивин деп эде адаан.

1965 чылда ССРЭ-ниң Кол архивинин кириген саналы-би-

ле Тыва АССР-ниң Төп күрүне архивинин документтери эвээш боорга, ону Архив килдизинге каттыштырган.

1971 чылдың декабрь 31-де үнген Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы-биле, Тыва АССР-ниң Төп күрүне архивин катап тургускан.

2011 чылдың декабрь 23 хунунде Тыва Республиканың Төп күрүне архивин Тыва Республиканың Чазаның доктаалы-биле, Тыва Республиканың Күрүне архивин деп эде адаттынган.

2020 чылдың апрель 7-де үнген Тываның Баштыңының Чарлы-биле, Тыва Республиканың Күрүне архивинге «Национал» деп атты тывыскан. Сөөлгү чылдарда Национал архивинин документтерин тус черниң эртем ажилдак-

зи «Интернетке» чырыткан.

Тыва Республиканың Националдыг архивинде мөөңөттинген төөгү, экономика, көдээ ажил-агый болгаш культура талазы-биле үнелиг документтер эртем-шинчилелдерге үндезин бооп турар. Тываның Национал архивининда, кожуннарның-даа архив ажилдакчылары албан черлеринде, организацияларда документтерни чурумчудар талазы-биле хемчеглерин ап, херек эмгелекчилери-биле чурттап чонга, сургуулдарга болгаш студенттерге практиктиг ажилдарны эртир-тир, сураглыг кижилерин дугайында чыып турар. Ол ышкаш Тываның Национал архивинин күжү-биле Россия болгаш республика чергелиг эртем-практиктиг конференцияларны эртирген. Оларның ажилына чүгле эртемденнер, архивтиң ажилдакчылары эвес, Күрүне университетинин төөгү факультетинин студенттери база идепкейлиг кирип, төрээ черинин онзагай болуушкуннарын төөгүге арттырып каары эргежок чугула дээрзин билип, солун илеткелдерни кылганнар.

Архив документизи чокта күрүнениң-даа, чоннуң-даа төөгүзү турбас. Чүс-чүс чылдар эртер, а ол үениң кандыг болганын, кандыг кижилер чурттап чораанын чүгле архив документтери бадыткаар.

Тыва Республиканың архив албан черлери моон соңгаар-даа Тываның төөгүзүн төөгүге арттырып каар дээш, архив документтерин эки шынарлыг кадагалап арттырып, архив фондузун чаартып тургузар, оон ажылгалын чаа технология эзугаар улам экижидер дээш, кызып ажилдап турар.

Маадыр КУУЛАР,
Тываның Национал архивинин килдиз эргелекчизи.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

«Тыва Республикада участок комиссияларының курлавыр составынче немей кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2020 чылдың июнь 06-да үнген №101/536-7 доктаалын күжүн чидирген деп санаарының дугайында
2020 чылдың июнь 8 №103/546-7 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Баштыңының «Тыва Республиканың девискээринге кызыгаарлаттыг (карантин) хемчеглерни доктаадырының дугайында» №188-ГР 2020 чылдың июль 06-да үнген Айтышкынынга дүүштүр, эпидемиолог-түг байдалдың тургустунуп келгени-биле холбаштыр, хамаатыларның кадыкшылынга айыылды кичээндирер талазы-биле хемчеглерни хүлээп алыр сорулгалар-биле, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза,

1. «Тыва Республикада участок комис-

сияларының курлавыр составынче немей кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2020 чылдың июнь 06-да үнген №101/536-7 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

2. Ук доктаалды «Шын», «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы
О.В. ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары Т.Г. ОЮН.

«Тыва Республикада участок комиссияларының курлавыр составынче немей кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2020 чылдың июнь 06-да үнген №101/536-7 доктаалын күш чок деп санаарының дугайында
2020 чылдың июнь 8 №103/546-7 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Баштыңының «Тыва Республиканың девискээринге кызыгаарлаттыг (карантин) хемчеглерни доктаадырының дугайында» №188-ГР 2020 чылдың июль 06-да үнген Айтышкынынга дүүштүр, эпидемиолог-түг байдалдың тургустунуп келгени-биле холбаштыр, хамаатыларның кадыкшылынга айыылды кичээндирер талазы-биле хемчеглерни хүлээп алыр сорулгалар-биле, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза,

1. «Тыва Республикада участок комиссияларының курлавыр составынче немей кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2020 чылдың июнь 06-да үнген №101/536-7 доктаалын күш чок деп санаар.

2. Ук доктаалды «Шын», «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы О.В. ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары Т.Г. ОЮН.

Каа-Хем кожуннуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн хүлээлгелеринден хостаарының дугайында
2020 чылдың июнь 8 №103/548-7 Кызыл хоорай

Соңгулда комиссиязының составына «Россия Федерациязының коммунист партиязының» политиктиг партияның Тываның республика салбырындан идип үндүргөн, Каа-Хем кожуннуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү Татьяна Ивановна Коледованың билдирешкини сайгарып көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгудар эргелеринин болгаш референдумга киржир эрге-ажыктарының кол магадылалдарының дугайында» №67-ФЗ 2002 чылдың июнь 12-де үнген Федералдыг хоойлунуң 29-ку чүүлүнүн

6-гы пунктузунга дүүштүр, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза,

1. Татьяна Ивановна Коледованы, 1955 чылда төрүттүнгөн, Каа-Хем кожуннуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн хүлээлгелеринден хостаар.

2. Ук доктаалды «Шын», «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы
О.В. ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары Т.Г. ОЮН.

Каа-Хем кожуннуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн хүлээлгелеринден хостаарының дугайында
2020 чылдың июнь 8 №103/549-7 Кызыл хоорай

Соңгулда комиссиязының составына ажилдап турар черинден идип үндүргөн, Каа-Хем кожуннуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү Светлана Федоровна Серээдарның билдирешкини сайгарып көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгудар эргелеринин болгаш референдумга киржир эрге-ажыктарының кол магадылалдарының дугайында» №67-ФЗ 2002 чылдың июнь 12-де үнген Федералдыг хоойлунуң 29-ку чүүлүнүн 6-гы пунктузунга дүүштүр, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры

болза, 1. Светлана Федоровна Серээдарны, 1965 чылда төрүттүнгөн, Каа-Хем кожуннуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн хүлээлгелеринден хостаар.

2. Ук доктаалды «Шын», «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы
О.В. ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары Т.Г. ОЮН.

Тываның Баштыңының эгелээшкини-биле тургустунган «Чаа сорук» деп төлевилелди боттандыра-ры-биле кожуун чергелиг чадазынга суму бүрүзүнден кандидаттарны шилээш, 10 кижини төп комиссияже чоруткан турган. Комиссия 10 кижиниң аразындан 6 киржикчини шилип эрттирген. Арыскан, Ийи-Тал, Ишти-Хемден төлевилелге киржир күзелин илереткен хоругдадып чораан оолдар кандыг-бир чылдагаан-биле комиссияны эртпейн барганнар.

Кожуун чагыргазының үндүргени Айтышкын езугаар, тус чер бюджетинден кыштаг тудуун чорудар акшаландырышкынны (субсидия) тускайлаан болгаш чагырга чери-биле төлевилел-

"ЧАА СОРУКТУҢ" БАШТАЙҒЫ КИРЖИКЧИЛЕРИ

дин киржикчилери аразында керээ-дугуржулганы кылган. Кыштаг тудар черлерни аңгылап, шыйдырган болгаш тудуг ыяжын кезип алыр черлерни ТР-ниң арга-арыг ажил-агыйындан чөлшээреткен.

Киржикчи бүрүзү хүлээп алыр 200 шээр малды алыр малчын-нар-биле дугуржулганы кылган. Ниитизи-биле 1200 баш шээр малдың ханын ап, шинчилгени мал эмчилери чоруткан болгаш 1200 бирканы белеткээн. Бо хүннерде «Чаа сорук» төлевилелдин киржикчилери кыштагларында мал кажаларын, бажыңнарын тудуп турар. Хайыраканның, Чодурааның, Арыг-Үзүүнүң киржикчилери мал кажаларын тудуп доозуп алган, бажыңнарында соңга, хаалга,

дээвириин кылыр ажилдар арткан. Хайыраканның киржикчизи эң идепкейлиг болуп, кыштааның тудуун дооскаш, Эйлиг-Хем көдээ ажил-агый кооперативинден 200 баш өшкүнү хүлээнип, үзе сүрүп алгаш, коданында аппарып алган. Арткан киржикчилер айыттыгган хуусаада, июнь 15-те, тудуун дооскан турар ужурлуг.

«Чаа сорук» төлевилелиниң дугайында мурнунда база бижип таныштырып турган бис. Бо төлевилел хосталгазын казыдып, шийтирип чораан кижилерге амыдыраарыңа деткимче болур кылдыр болгаш Тываның мал ажил-агыйының сайзыралыңа улуг идиг болурун мурнады көрүп, боттандырып эгелээн төлевилел. Төлевилелдин эге-

зинде киржикчинин чүү дээш шийтиргенин, шийтеки аар, онза аар болза киришпес турган болза, төлевилелди эде көрүп, өскерткениниң түңнелинде, комиссияның хыналдазы-биле аар черектиг хоругдадып чораан кижилер база төлевилелге киржип болур деп өскерткен.

"Тайып ужар – даянып турар" деп үлегер домаавыс бар болгай. Чуртталгазында частырыг кылып алгаш, хоругдадып чораан акы-дуңмаларывыс эки орукче кирип, мал ажил-агыйын сайзырадып турары эки үлегер-дир.

«Улуг-Хем» солуннун корреспондентилери.

Ном болгаш номчукчу

АВАҢНЫ ЧЕРЛЕ УТПА, ОГЛУМ

Анзатмаа Шавыраевна Моңгуш – Сүт-Хөл чурттуг хоочун башкы. Амгы үеде Кызыл хоорайда чурттап орат, «Шын» солуннун доктаамал номчукчузу, Тываның Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, үш номнун автору, уран чогаалдың суртаалчызы. Ол 80 хар ашкан-даа болза, үргүлчү номчуттунуп, бижиттинип олурар, колдуунда «Ава» солунга шүлүктери, кыска чогаадыглары хөйү-биле парлаттыгган, ооң ады номчукчуларга билдингир.

Бажыңдан үнмейн, үш ай үзүк чок Л.Толстойнуң чогаалдарын катап-катап номчааш: «Тыва чогаалчыларның чогаалдарын номчуп чоруур мен, а Лев Толстой дег, авазыңа ханы ынакшылын илереткен чогаал эскербээн мен.

Улуг орус чогаалчы Лев Толстойну катап-катап номчааш, караам чажы келир-дир!..»

Озал чокка келиңер, оолдарым!

... Ынак авамның чылыг, чымчак эргим омур-хевир караам чажы-биле кады сагыш-сеткилимде кезээде саргып артып калган. Хөөкүй авамны кандыг-даа үелерде бодап кээримге, мээң сеткилимге эң-не эргеленчиг, тааланчыг-дыр. Ындыг-даа чырык, чаагай бодап чок.

Орунга чыдыпкаш, ылаңгыя кежээки үелерде ооң чараш омур-хевирин бодап-ла чыдар мен. Чүге дээрге удуурум мурнунда авам мени ыяп-ла катап-катап чассыдып, эргелеткеш, ошкар каар.

Мээң авам ортумак дурт-сынның, улуг кара карактарлыг, бажының дүгү кара, мойнунда болгаш бир талакы чаагында кара меңнерлиг, быйыргын ак диштерлиг, артында дески. Үргүлчү арыг, ак моюндуруктуг чоруур. Ооң хүлүмзүрүү аянын, чараш. Канчап кижиниң авазы сагыштан ыраар боор. Ооң арнындан чырык, чылыг, тааланчыг хүлүмзүрүг чайынналып чедип келир. Чымчак холдары-биле мени чеже катап эптиг, элдек чассыдып, куспактаваан дээрл.

Эң-не хомуданчыг чүүл, авам хөөкүйдэн эрте чарылганым. Ол мээң өзүп, улгадып келгештин ажилдай бергенимни көрбээн.

Бир катап авамны чок апарган кылдыр дүжээн мен. Хөй улус хааржакта көдүржүп алган

ажаап бар чыткан. Ол эртен аажок ишкенигип, ыглап оттуп келген мен. Мээң башкым Карл Ивановичден авам эртениң-не айтырар: «Оолдар кандыг хонду?». Дүжүмде чаза ыглап каапкан арнымны авам эскерип кааш: «Ыглап турдун бе, оглум? Чүү болду, чүү дээш ыглап турдун, оглум?» – дээш, менче уткуй басып орда, – «Коргунчуг дүш дүжүм» – дээш, ыглавышаан авамдан кээп куспактаныпым. Дүжүмнү бодап келгеш: «Чүнү оштап турар дүш боор?» – деп сактып келгеш, ыымны тудуп шыдавас турдум. Авам мени биргизи дег, чассыдып, ошкар чыттап, хүлүмзүрүп каан. Башкым билир кижиги. Мен тургаш: «Авай, мен сеңээ дыка ынак мен!» – дидим. Авамның хөрээнге бажым үзүп чассый бээримге, караам чажы саалады агып турган. Авам мени улам дыңзыг куспактапкан. «Аваңны черле утпа, оглум. Чок-даа аларымза, утпас сен» – дээн. Ол хүн менээ дыка муңгаранчыг хүн болган.

Николенька бир дыңнаарга, Москвада кырган-авазыңче чедирип, оолдарын башкыларга өөредир деп аказы белеткенип турган. Акым Володя суглар чоруур дээш, белеткенип алган бис. Аъттар, улаачы-даа белен. Москвага чедир беш станция эртер. Авам кыс уруу Любачка-биле бажыңга артып калыр. «Эки өөренир силер, оолдарым!» – дээш, авам ак-көк аржыылын чайып, эргин кырынга туруп калган.

Оруктан элээн ырай берген бис. Хөөкүй авам бисти бодап-ла олур боор. Авамны бодап чорааш, удуп калган мен.

Ававыстан меңге чарылганывыс

Москвага баргаш, алды ай чеде берген турувуста, авамдан

чагаа келген: «Дүрген келиңер, мен аарый бердим. Бичии-даа саадаваңар, оолдарымга, силерге оода ужуражып, арныңарны көрүп алган болзумза. Шак, минута-даа саадаваңар! Оолдарым: Володенька, Николенька силерни аажок көрүксеп тур мен! Мен көңүс үр болбас хевирлиг мен, далажыңар!»...

Авазы Наталья Николаевна шуут баксырап калган, бажы, чүрээ аарып, эди чаза изип, дембээр-ле чыткан. Чугаазы чүгүл оолдарым, оолдарым. Оолдарымны көрбөзүм ол бе?!

Авамның сөөлгү сестери: «Кезээ меңгеде байырлыг, ынак оолдарым, Володенька, Николенька, ачазы!»...

Аъттар-даа келген. Николенька авазыңче көрүптерге, улуг карактарын хере көрүпкен, шимчеш-даа дивес чыткан. Ол карактар дыка-ла коргунчуг-дур, мен ону кажан-даа утпас мен. Ававыс бисти манап чадап каан. Ыглажыпкаш, үне бердивис. Ачавыс болгаш улуг улус аңаа артып калган. Мен үш хондур ыглап келдим. Угбам Любачка, Катенька, ооң авазы шупту ыглажып, карактардан чаштар агып бадып турган.

Авам дириг чорууру кай, ам канчаар кижиги боор мен деп бодапкаш, үш шак шимчевейн, улам хандыр боданы бердим. Даартазында ававыс хөөкүйнү ыглажып тургаш, хөөрге үдеп-тивис. Бажыңга кээривиске эң-зиргей, хос, шимээн-даа чок.

База катап Москваже өөренип, кырган-ававысче чорупкан бис. Бис чедип келиривиске, кырган-ававыс неделя хире ыглаан. Ол ававыстың авазы чүве-дир. Бисти кээргеп, чассыдып шаанга болган. Өөренип чедип кээривиске, чаа француз башкы тып берген. Ол башкыга башкыладып турган бис. Аңаа беш чыл өөренидивис, акым университетче кирип алган. Мен физика, математика факультеди кирер мен дидим.

Бир дыңнаарывыска кырган-ававыстың төрүттүнген хүнү деп тур. Аңаа мен шүлүк чогаадыр, акым Володя чурукчурун бээр болдувус. Мен чогааткан шүлүмнү хапта суп

алдым, а акым чуруун база белеткеп алган. Мен шүлүмнү номчуур дээш, аажок ыядып, дерим төктүп тура, чугааладым. Шүлүмнү кырган-авам алгаш, мени ошкар каан.

Ооң төрүттүнген хүнүнде бай төрелдери үзүк чок кээп, байыр чедирип-ле тур. Кырган-ававыс дээрге кедергей бай, ийи каат хөй өрээл бажыңныг, ол чок апар болза, угбавыс он сес хар чедерге, аңаа оран-бажыңын дамчыдып бээр. Кырган-ававыстың акша-төгери кедергей хөй, тараачыннардан үндүрүг хавырып алыр, хөлечиктерлиг чурттап чораан.

Акым Володя университетче өөренип кирген соонда, суурда бажыңывысче чанып келдивис. Хадыңныг аллеявыска кылаштажып, авамның хөөрге чуруун көрүп чордувус. Ава чок деп чүве кончуг-ла багай-дыр.

Бир дыңнаарымга, херээжен бай төреливис кижиги ававысты чугаалап олур. «Наталья Николаевна бо оолга боду ынак болгаш, бир чеже ол аажок бай боорга, барып алган. Ону ыңай-бээр-даа эдертпес, бо оол үргүлчү көзерлеп, акша ойнаар, яңзы-бүрү кадайлар хүндүлээр. Эр кижиги ыңдыг боорга, чуртталгага аас-кежик каяа турар» – дээн эскерип кадым.

Ачавыс аажок сөөккүр, кончуг улуг мага-боттуг, сыгыр көк карактарлыг, калчан-көк баштыг, артында оозу дыка тас, кежээниң-не клубтаар, балдарга танцылаар, хөглээр. Кылаштаарда быдырады базар, үргүлчү экин чаар чаңылдыг чораан.

Бир кежээ ачавыс бисти чыып алгаш: «Оолдарым, мен ам кадай алыр деп тур мен. Салым ыйнаан» – дээш, карааның чажы бадып келген. Бис шупту ыглажыпкан бис. Ачамны мен кээргей бердим. Акым Володя ыыт чок, хая көрнүп, шөлче кылаштай берген. Угбам Любачка пианинога аажок ойнаар, үргүлчү ававыстың шийге чугааларын, ырларын дыка аянын ойнаар. Ачавыс ону дыңнааш, карааның чажы бадып келир.

Бир хүн ачавыс биске дыка чараш костюмнар даарадып каан болду. «Москвада кыр-

ган-аваңарже чоруптуңар. Чаа чыл сөөлүнде келир силер. Экзамениңер эки дужаап алыңар. Мен Авдотья Васильевна-биле таваар чеде бээр мен» – деп, ачам чугаалаан. Ооң кадайының ады ол чүве-дир. «Силерниң шуптуңарга ынак боор мен» – деп, ол чугаалаан-дыр.

Москвага беш-алды чыл эрткенде, суурувуска чанып келдивис. Чурттап турган бажыңывыс өрээлдерин эргий көрүп, ынак ававысты сактып чугаалажып, карактарывыс чажын чодуп тур бис. Эргим ававыс бодап-дан ыравас, ооң дугайында сактышкыннар төңчү чок.

Бажыңда дериг-херексел бүрүзүнде ававыстың ынакшылы сиңген, ооң топтуг чугаа-домаа өрээлдин хана бүрүзүнде быжыгып кадагалаттыгган.

Ававыстың ынак хадыңныг аллеязы ававыс дег, бисти хүлүмзүрүг-биле уткуп алган.

Авторнун тайылбыры: Улуг орус чогаалчы Лев Николаевич Толстой Ясная Полянага (1828-1910) чылда бай граф Толстойнуң өз-бүлөсүнө төрүттүнген. Л.Толстойнуң баштайгы чогаалдары: Чаш чылдары, Элээди чылдары, Чалыы назыны. Үш кезектиг тоожуну ол бижээн. Чогаалдың кол маадыры – Николенька. Азы ол оолду Николенька Иртыньев дээр. Ол оол болза Лев Николаевич Толстой болур. Бичии Толстой бажыңында бурганга: «Бурганым, мен сеңээ кезээде ынак мен. Авам, ачам кезээде дириг, кадык чурттап чорзун!» ... «Мээң башкым Карл Иваныч аас-кежиктиг болзун!» – деп бурган мурнунга кезээде ынчаар тейлээр турган.

«Мен үргүлчү бурган мурнунга авам, ачам дириг чурттазын» – деп тейлеп-ле турган мен. Бурганга тейлээшкиним-даа дуза болбаан...

Лев Толстойнуң ада-иезиниң төрелдери шупту байлар. Ол байларның ядыларга, тараачыннарга, хөлечиктеринге шын эвес хамаарылгазын, каржы-дошкунун бичии Толстой көрүп өскөн болгаш, улгады бергеш, ядыны улуска дузалажырын бодап чораан. Ол боду аажок чугаакыр, ажык сеткилдиг, эскеричел, кээргээчел сеткилдиг оол кылдыр өзүп келир.

Кажан ол улуг чогаалчы апаргаш, тараачыннар уруг-ларынга 20 хире эге школаны туттуруп каан...

БИРЭЭ САГЫШТА...

Кижиниң сагыш-бодалынга чүү турбас боор, шупту-ла чугаалаттынмас, дөгереги төттүмөс. Ылаңгыя чарлышкын шактарында сактыышкыннар чаржалажып, ужуражышкыннар башка улажып-ла туруп бээр. Оларның чүгле чаңгызын, эң-не кысказын чугаалаарын кызайн.

"Шынга" 19 чыл 10 ай ажилдаанымның хей кезинде культура килдизин эргелекчиледим. Ооң-на уламындан Культура яамызының коридорунга кожуундан келген улус сураглап келдим. Соомда эжик дагжаан соонда: "Башкы, башкы, бээр кириптиңерем" - дизе-ле, чаа сайыттаан Чылгычы бо тур-ла. Байыр чедирбишаан, "башкы, башкы" деп-ле турар боорга, өрээл иштин чыдырга-вышаан, салган сандайынга олуруптум. Артыш чыды билдинмедим, ламалар келбээр хевирлиг. Мээң байдалымны билип кааны-ла ол боор оң, чаа сайыдым дораан-на тайылбыр кылды:

"Силер мээң, шынап-ла, башкым силер, башкы. "Шынга" ажилдай бээримге-ле, мээң материалдарымны шыңгыы эдип, катап-катап кылдыртып тургаш, парлалга дылынче мени кириген болгаш бижириңге мени өөрөткөн башкым силер. Ол шын чүве, ынча дивес аргам чок, четтирдим, башкым."

Айлар, хүннер аралажып, чылдар чылып, Чылгычывыс чырааладып-ла орган. "Кым сен, чылгычы?" дээр чечен чугаазында танывас кижизи оон "Кайы чериниң чылгычызы сен?" деп-даа айтырып турар болу берген. Оон мээң бажыңымга кирип келзе-ле: "Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутадының кандидадынга мени депшидер эгелекчи бөлүүнүң кежигүнү болуп көр, башкым" - деп бо. Оон канчап ойталаар боор, намдар-төөгү, чугаалаар сөс, баар-чедер черлер, ужуражыр улустар, хонук-хуусаа - саазында база башта барган.

Соңгуур кижим - Чылгычы

Ажыл-ишке шалыпчы,
Артында-ла чаарткычы -
Каяа-даа бол мурнакчы
Кандадамы - Чылгычы.

Чылган чонга - аалчы,
Сыдым тутса - чылгычы,
Саазын көрзе - чогаалчы,
Сагыш ышкыш Чылгычы.

Чораан-барган черинге
Чону - чоорган Чылгычы.
Оларның-на кежи дээш,
Олут орбас Чылгычы.

Амдызында - кандидат,
Алызында - депутат.
Соңгулдага бадылап,
Соңгуур кижим - Чылгычы.

Хүнү, шагы келирге,
Хүлээлгемни билер мен.
Чонум оглун бадылааш,
Чоргаар басып үнер мен.

2003 чыл, ноябрь 17.
"Чаа йөрээлдер", ар.5.

Фронтуга 50 муң шилиндек аъттар бээр кыйгырыгны үндүргөн ("Наша Тува", учебное пособие для 9-10 классов). Тес-Хем кожуунуң чону, ылаңгыя Эзир-Караның ээлери, Чылгычының чыыжынга сыңмарлажып турганнар. Соңгукчулар-биле кандидаттың эң сөөлгү ужуражылгазы фронтуга 450 аът берген ("Весна Победы", стр.53) О-Шынаага болган. Соңгулда бүдүүзүндө хей-ады көдүрүлгөн чон Чылгычызын дүнекиниң ийи шакта Өвүр кожуунче үдзэн. Кожуун чагыргазының даргазы Кылаң-оол Валерий-биле кады кандидадывысты Хоолу-Аксының хоочун малчынының өөнге чедирип кагдывыс.

Баштайгы бо ужуражылганың соонда, кожуунуң болгаш сумуларның соңгулда участоктарына дөрт катап четтим. Республиканың соңгулда штавының начальниги В. Оюн үш хонгаш-ла, мээң бажыңымче машина чорудуптар турду. Ынчангаш эң хей бадылаашкын Тес-Хемден болган. Күрдума депутады болу берген Чылгычы Чимит-Доржуевич Ондар-биле чеде бээривиске, чоннуң хей-ады улам-на көдүрүлгөн...

Кырыыр диве, Чылгычы.

Күрдума депутады
Ч. Ондар 50 харлаан.

Депутаттап, сайыттап,
Дески чор сен, Чылгычы.
Чогаалчы, драматург -
Чоргаар-дыр сен, Чылгычы.

"Шынга" баштай ажилдааш,
Шылгалданы эрчик сен.
Багай мени "Башкым" деп,
База үне бержик сен.

Депутаттаар бетинде
Деткиччи бооп туржук мен.
Кандадамы деткиир дээш,
Каш-даа Тес-Хем четчик мен.

Соңгаан, деткзэн чонуңга
Бо-ла баарың чаңчылчаан.
Соңгукчулар чагы-даа
Бодараары чогумчаан.

Чоруун, херээң муңчок бол,
Чогаалдарың чогуп тур.
Чонга бараан болуру -
Чолуң ол-дур, Чылгычым.

Депшилгелиг ажилга
Дендир-дир сен, депутат.
Бүгү салган сорулгаң
Бүдүп турзун, Чылгычы.

Бежен харны харлапкаш,
Белиңневе, Чылгычы.
Кылыр ажил эмгежок,
Кырыыр диве, Чылгычы.

2005 чыл, ноябрь 1.
"Чаа йөрээлдер", ар.6.

Чооду КАРА-КҮСКЕ,

Күрдума депутадынга кандидаттың
деткикчизи.

Чылгычы Чимит-Доржуевич ОНДАР

Тыва культура улуг когаралга таварышкан. 2020 чылдың июнь 12-де, 13.30 шак турда Тываның база бир алдарлыг оглу, улуг күрүне ажилдакчызы, Тываның Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы, В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрының директорунуң оралакчызы, билдингир драматург, чогаалчы, очулдурукчу Чылгычы Чимит-Доржуевич Ондар дөргүл-төрөлдөндөн, ха-дунмазындан, эш-өөрүндөн, чонундан чарлып чоруткан.

Чылгычы Чимит-Доржуевич 1978 чылда Шукун аттыг театр училищезин «шии болгаш кино артизи» деп мергежилдиг дооскаш, Тываның хөгжүм-шии театрынга шии артизи болуп күш-ажылчы базымнарын эгелзэн турган. Удуртукчу салым-чаяанның аныяк специалисти ийи чыл болганда Новосибирскиниң партияның Дээди школазынче өөрөдип чоруткан. Ону "Журналистика болгаш партийжи-политиктиг ажил" деп мергежилдиг дооскан.

Оон бээр-ле Чылгычы Чимит-Доржуевич театрының чечен чогаал кеззэн удуртуп, Кызыл хоорайның партия комитетинге инструкторлап, «Тываның аныяктары» солунга корреспондентилеп, культура, Кино болгаш туризм яамызынга оралакчы сайыдынга, Тываның культура сайыдынга, Тыва Республиканың Чазак Даргазының оралакчызынга, даштыкы херектер талазы-биле Агентствонуң даргазынга, Казахстанга Россия Федерациязының төлээ чериниң бирги секретарынга, Тываның В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрының директорунуң оралакчызынга ажилдап чораан. 2014 чылдан бээр Тываның Чогаалчылар эвилелиниң Баштаар чериниң даргазынга ажилдаан.

Тываның культура сайыдынга ажилдап чораан чылдарында чонунуң культура талазы-биле ажил-ижинге кончуг хейнү кылып каан. Культура ажилдакчыларынга чурттаар бажыңнарын, чуркчулар, даш чонукчуларынга аңгы квартира-мастерскаяларны хөйү-биле кылган. Чылгычы Чимит-Доржуевичиниң ажилдап чораан чылдарында дыка хей артистер квартираларга чединген. Бодунуң күсели-биле улуг чогаалчыларга берге 90 чылдарда шоодай-шоодай далганы, чигирни үлөп берип турган. Хей-хей артистер, хөөмейжилер даштыкы чурттарже үнүп, оюн-тоглаазын көргүзүп чоруурга, улуг материалдыг дузаны чедирген.

2001-2008 чылдарда ийи удаа чыылдаларда Россия Федерациязының Күрүне Думазының депутадынга депшиттирип, Кадыкшыл болгаш спорт Комитетиниң оралакчы даргазынга болгаш дараазында дөрткү чыылдада культура Комитетиниң оралакчы даргазынга ажилдаан.

Ч.Ч.-Д. Ондар чүгле улуг күрүне ажилдакчызы звес, ол талантылыг шиичи, алдарлыг чогаалчы. 1980 чылдан бээр оң шиилери тыва театрының сценазында салдынып, чоннуң сонуггалын алган. «730 хүннер болгаш дүннер» (1980), «Бодарал» (1985), «Чарба, шляпа болгаш ынакшыл» (1989), «Ханныг истер» (1989), «Төмнзэн дайын» (1992), «Ынакшылдың кударанчыг шынаазы» (2003), «Шурави» (2017), Шиилериниң чыындылары «Төмнзэн дайын» (1996), «Ханныг истер» (2000) деп аттар-биле чырыкче парлаттыган.

Ооң бижзэн чечен чугаалары, тоожулары «Сөөлгү өртзэл» (1994, 2006), «Галстуктуг адыг» (2005). «Мусульманнар батальону» (2014) ханы уткалыг, төөгү уjur-дузалыг чогаалдар болур. Орус дылга «Воспоминание о грядущем» (2001) деп ат-биле парлаттыган.

Тыва дылче В. Шекспирниң, С. Гудзенконуң, А. Твардовскийниң, К. Симоновтуң, Р. Гамзатовтуң чогаалдарын очулдургулаан.

Г. Данелияның «Мимино», А. Гордоннуң «Схватка в пург» деп уран чечен киноларга ойнаан.

Чылгычы Чимит-Доржуевич ажилынга бердинген, ону кончуг эки билер, чончу кижичи чораан. Кижилерге чоок, оларның айтырыгларын дүргөн, шынныг, дарый күөседип берип чораан.

«В память 850-летия Москвы», «Күш-ажылчы шылгалал дээш» деп медальдарның эдилекчизи, Тыва Республиканың Күрүне шаңналының лауреады (1992). Тываның уран чүүлүнүң алдарлыг ажилдакчызы (2005), Россия Федерациязының культуразының алдарлыг ажилдакчызы (1998) дээш оон-даа өске хей санныг шаңнал-макталдарга ол төлөптүг болган.

Тыва Республиканың болгаш Россия Федерациязының Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү.

Чылгычы Чимит-Доржуевич езулуг тыва кижиниң сеткилин сеткилденген, ажил-иши, топтуг, төлөптүг, билдиги удуртукчу чораан. Ооң кылган ажилдары элп читпес, ооң омур-хевири, аталдары чоннуң сагыш-сеткилинге кезээ мөңгөде артар.

Чогаалчы эш-өөрү, Тываның Чогаалчылар эвилели.

ЭЛЕКТРОННУГ ПОЧТАДАН ЧАГААЛААРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Бай-Тайга кожуунуң культура ажилдакчыларының өмүнээзинден, Чылгычы Чимит-Доржуевич Ондарның чырык адынга мөгейиг.

Хүндүлүг, чонувус! Тыва күрүне, тыва культура кончуг улуг чидиригге таварыштывыс.

Чылгычы Чимит-Доржуевич Ондар база бир кайгамчыктыг, талантылыгларның бирээзи: удуртукчу, чогаалчы, драматург. Ооң амыдыралдың янзы-бүрү темаларынга бижзэн кижизидикчи утка-шынарлыг номнары Тываның ном шыгжамырларынга мөңгөде артар. Сценага ойнаары-биле тургускан шиилери чүректи хөлзедиптер, дээштиг-овур-хевирлерни

сиңирген. Даргавыстың чон дээш, культура адырының хөгжүлдези дээш кылган ажилдарын шуптузун санап, түңнээри болдунмас. Ол хире хей буянын.

Бистиң Бай-Тайга кожуунда хей санныг культура албан черлериниң ажилдакчыларының мурнундан Чылгычы Чимит-Доржуевичиниң өг-бүлезинге: өөнүң иштинге, ажи-төлүңге, чоок кижилеринге, ооң бистиң аравыстан, хамчык аарыгның халавының уржуундан, чырык черин кагаш, чорутканынга, ханы кажыыдалды илереттивис.

Бай-Тайга кожуунуң культура килдизи. Июнь 13, 2020 чыл.

(Уланчызы. Эгези №53, 55, 56, 57, 58, 60 (19399) "Шында").

Танкыга удур боо-чепсек взводунун командири гвардейжи старшина Сарыглар Бичен-оол фашистерниң пулеметтарын чок кылып болган. 4-кү эскадронунуң солагай талазынга Хафиз Ахмеджановтун эскадронунуң взводу турарын капитан Кечил-оол дыңнаткан. Бүркейке бир станоктуг пулемедун бергеш, бистиң эскадронунуң оң талазында камгалалга тургускаш, дайынның хенертен халдаашкынындан камгаланырын Түлүш Кечил-оол дааскан. Дүнеки болур халдаашкынга гвардейжи тывалар белеткенип турган.

Атака эгелээриниң мурнунда эскадронунуң взводтар командирлери холунуң шактарын деңгегилеп алгылааннар. Сигнал ракетазы чокка чаңгыс үеде атакаже кирери тоң чугула турган.

Дугурушкан үезинде дааш-шимзэн үндүрбейн, эскадроннар Сурмичи суурже кел чорааннар. Бажыңнарда чедир барык 200 метр арткан. Хенертен фашистер агаарже ногаан ракета салып үндүрүпкен. Аъттыг шеригжилер черге чытылапканнар. Ол-бо талаже снарядтар агаарга ужугуп, сыңайнып эгелзэн. Фашистерниң камгалалынче полктун артиллериязы база минометтары согушкунуг боолаашкынны кылганнар.

Тулчуушкун кыска үе иштинде болган. Аъттыг шеригжилер боолаашкынны уламчылавышаан бурунгаарлап, демни-биле бажыңнарже чаза таварып киргилзэн. 10-нуң хүнүнде кончуг изиг тулчуушкун ынчаар эгелзэн, тыва эскадрон полктун оң талакы чалгыны бооп алгаш, шүүргедеп кирипкен. Полк хөмө халдаан уу-биле суурже кирип келгеш, дайынны Икха хемниң көвүрүүнче тырылдыр чыгап келген. Ол көвүрүгнү кежерге-ле, Дубно хоорай эгелзэр. Шынап-ла Сурмичи суур ол хоорайны эжелеп аарының дүлгүүрү бооп турган, ынчангаш немецтер ону бербес дээш, бар шаа-биле удурланып, азыг-дигин шаарартып турганы ол. Ынчалза-даа борта халдаашкынның теви кошкаш кылынган. Немецтерниң ээлеп турар туружу эки болган — Дубно бедик черде чыдар болгаш, баш удур белеткеп алган үгер-бооларындан, Сурмичи чоогунда шаг шагның улуг шивээзинче кирип алган танкыларындан хемчигеш кежир халдап турар совет шериглерже калчаалыг отту ажыдыпканнар. Немецтер харын-даа удур халдап эгелзэн, ынчалза-даа совет шериглер оларны каш-даа катап хоорайже дедир кирип ойтаткан.

Бажың, кудумчу бүрүзү дээш кадыг-дошкун демисел эгелзэн. Эки турачылар Сурмичиниң соңгу талазын эжелевышаан, барыын талазынче углап органнар. Күштүг согуу соонда хенертен суурнуң төвүнге Ахмеджановтун каза суурнуң мурнуу талазынга Коташевтиң взводтарының дайынчылары киргилеп келген, 1944 чылдың февраль 11-де 2 шакта 31-ги полктун гвардейжилери Сурмичи суурну немец-фашистерден долузу-биле хостаан. 4-кү эскадронунуң кол сорулгазы болза Икха хемде кежигни база Сурмичиниң барыын талазын эжелеп алыры турган. Ынчалза-даа фашистер аъттыг шеригжилерни чаштынарынче албадапкан. Ол тулчуушкунга бир-ле дугаар Оюн Оолактың взводунуң дайынчылары фашистерниң эжелеп алганы бажыңнарже кире хал-ышканнар. Солагай талазынга ол взводтан Оюн Оолактың, Ховалыг Калбактың гвардейжи дайынчылары демиселди чорудуп турган. Тыва эки турачылар болгаш полктун өске-даа дайынчылары немец-фашистерни күш-биле бажыңнардан үндүр сывыртап турганнар.

Тулчуушкун сөөлүндө түр шып-ла шыпшың апарган. 2 шак 30 минута турда, немецтерге немелде быжыглаашкын келген. Олар аъттыг шеригжилерни суурдан кызып үндүрерин оралдашканнар. Кадыг-дошкун дүнеки демисел уламчылавышаан. Гвардейжилер шимчеш-даа дивзэннер, харын-даа фашистерни соястап дезеринче албадапкан. Дайзын улуг каражага таварышкаш, аткаарлап эгелзэн. 3 шак 30 минута турда фашистер аъттыг шеригжилерниң артиллерийжи болгаш пулеметтуг боолаашкынынга таварышкан. Тулчуушкун

даң аткыжеге чедир уламчылаан.

Февраль 11-де байдал улам нарыыдап келген. Немецтер эртенгиниң он шакта баштайгы удур халдаашкынны эгелзэн. Полк ону ойтур шаварга-даа, дайзын дүш бетинде чаа удур халдаашкынны кылган. Аажок улуг бергедээшкын-биле полк ону база ойтур шапкан, ынчалза-даа чидиргилер көвүдөп, ок-чепсек айтыры база чидигленген. Дөрткү эскадрондан безин улуг лейтенантылар Байысклаң, Оолак баштаан чээрби ажыг кижилер балыглаткан, өлгөн, ис чок читкен улус база бар. Өске эскадроннарның чидири база-ла улуг.

Фашистер Сурмичиниң барыын талакы бажыңнарынче кирер аргалыг апаарга, гвардейжилер база катап-ла атакаже халдап кирипкен. Дайзын шыдашпайн, Икха хемниң өске талазынче дезип кежер ужурга таварышкан. 4-кү эскадронунуң командири Түлүш Кечил-оолду полк командири Е.А. Попов кыйгырты берген. Полк командири немецтерниң удур халдаашкынны чок кылырынга тыва эки турачыларны эки кирип турарынга бедик үнелелди берген.

— Дайзынның талазынче халдаашкыннардан билдингени болза, гвардейжилерниң күжүн төпке мөөңнээр чугула-дыр. Силер полктун оң талакы камгалалын быжыглаар ужурлуг силер — деп, полк командири чугаалаан.

— Силерниң-биле бүрүнү-биле чөпшээрже мен — деп, Түлүш Кечил-оол чугаалаан.

— Эң ылаңгыя силер оң талакы камгалалды быжыглавышаан, Ахмеджановтун эскадрону-биле харылзааны үспес ужурлуг силер.

— Силерни билип алдым, эш гвардия полковниги.

Кечил-оол база катап взводтарның командирлеринге взводтарның мурнунга салдырган сорулгаларын тодараткан. Улуг лейтенант Сат Бүркей, старшина Сарыглар пулеметтарлыг взвод хүрээлениң соңгу талазын камгалаар сорулганы алганнар. Дугаар езугаар старшина Сарыглар Бичен-оолга улуг лейтенант Сат Бүркейге танкыга удур боо-чепсекти ылгап бээрин дааскан.

— Эш Бүркей, 1-ги эскадрондан сержант Хорошковтун взводу силерниң взводунарның солагай

талазын камгалап турар. Ооң-биле ужуражып, моон соңгаар кылып чүүлдеринерни дугуржуп алыңар.

— Дыңнап тур мен, эш гвардия капитаны.

Чырып орган. Шыпшың дүн, чүгле ында-хаа пулеметтар даажы дыңналып тургулаан. Полктун хайгылчылары взводтар-биле харылзаа үспейн, фашистерни бүдүү хайгаарап, полк штавынга, командир Е.А. Поповка дыңнадып турган.

— Фашистер биске багай чүүлду таварыштырар сагыштыг-дыр.

— Силерни канчаар билип болуруп, политкезектиң оралакчызы? Политкезектиң оралакчызы Блинков:

— Немецтер Дубно чоогунда быжыгланып, удур халдаар деп турар. Оларда чадаг шериг болгаш танкылар хөй. Дайзынның күжү улуг-дур — дээн.

ДУС-ДАГНЫҢ ЭЗИРЛЕРИ

Барымдаалыг уранчыткан тоожу —

«Шын» солунга парлаары-биле кызырган хевир

Дайынчы байдалды шупту эскадроннар командирлери билген. Февраль 11-де гитлержи фашистер база катап халдап эгелзэннер. Сурмичиниң мурнуу талазынче улуг согушкуну кылганнар. Коташевтиң эскадронунуң дайынчылары аткаарлаар ужурга таварышкан. Ахмеджановтун база Кечил-оолдун эскадронунуң гвардейжилери немецтерге удур туруштуг демисежип турганнар. Сат Бүркейниң пулеметчулары эки дузаны чедирип, эр хейлер болганнар! Фашистер биче соксаш кылынгаш, база катап Х. Ахмеджанов биле Т. Кечил-оолдун камгалалынче халдааннар. Артиллерийжи боолаашкын ажыткаш, агаардан бомба октап турганнар. Эскадронунуң парторгу Монгуш Байысклаң снаряд частышкынындан балыгланган. Ынчалза-даа ол дайынчылары-биле кады арткан.

Че, оон дүш ажып чорда, дайзын 31-ги полкка удур немелде улуг күштерни — база бир бүдүн чадаг шериг полугун болгаш элзэн каш танкыны салыпкан. Полк командири Попов эде чыскаалып, чепселгенип, дыш аары-биле тур аткаарлаардан өске арга чогуш шинчилеп көргөш, ол дугайында бодунуң дугаалын үндүргөн. Ооң кадында немецтерниң үшкү удур халдаашкыны эгелзэн. Эскадроннарның аткаарлаашкынын дуглаары-биле суурга дөрткү эскадрондан чүгле Сат Бүркейге командьлаткан пулемет взводунуң болгаш старшина Дажы-Серенниң танкыга удур бооларлыг расчеду артып калган.

Капитан Кечил-оол Сат Бүркейниң взводунга дарый келгеш:

— Полк аткаарлай берзе, ону камгалаар. Сурмичиниң төвүнде бажыңнарны холга быжыглаар — деп айткан.

Хүрээниң мурнуу талазын сержант Хорошковтун взводу камгалаар болган. Бүркейге Хорошков-биле ужуражып сүмележирин Кечил-оол айткан.

— Билдим — деп, Сат Бүркей кысказы-биле харыылаан.

Кечил-оол эжинче бүзүрел сиңген көрүш-биле топтап көргөш:

— Чедишкынни күзедим — дээн.

Сат Бүркей төпте бажыңнарның туружун шинчилеп көргөш, пулеметтар болгаш танкыга удур боо-чепсек каяа турарын тода-

раткан. Кезектер командирлерин чыгаш, ниити байдал-биле таныштырып, Сурмичи суурдан эскадроннарның канчаар үнериниң сорулгаларын салган. Станоктуг пулеметтарны база танкыларга удур боо-чепсектерни дайынчы туруштарынга тургускан. Сат Бүркей ооң дугаалы канчаар күүсеттингенин хууда боду хынааш, сержант Ховалыг Дөңгүр-Кызылдың өөрү-биле турар бажыңыга чеде берген.

Полктун эскадроннары шупту аткаарлап турда, Сат Бүркейниң взводу болгаш старшина Дажы-Серенниң куяк өттүр адаар бооларлыг дайынчылары эш-өөрүн камгалап чыдып калганда, Мезил-оол база бодунуң пулемеду-биле орта артып калган. Немецтерниң танкыларының болгаш автоматчыларының барааны улуг-ла ырак эвес көзүлгөн. Ишти-хөңнү көдүрүп, бир-ле шийтир-

«Сурмичи, Дубно тулчуушкуннарынга капитан Кечил-оолдун командир салым-чаяаны чүдөн артык илерзэн. Командирниң шын тактика шилип алганындан эскадрон берге байдалдан үнгөн. Улуг лейтенант Сат Бүркейниң пулеметчуларын, старшина Куулар Дажы-Серенниң автоматчиктерин Сурмичиге артырбаан чүве болза, эскадроннуң чидиргилери канчаар-даа аажок улуг турар. Капитан Кечил-оол Сат Бүркейге бодундан артык ынаныр турган, оларның аразында найыралды аажок чораан. Ындыг-даа болза, ыңдыг аар-берге шийтирнү капитан хүлээп алган, ынчанмастың аргазы чок турган. Бүркейжилер немецтерни доза турбаан чүве болза, чүгле тыва эскадрон эвес, харын полк канчаар-даа аажок улуг когаралдыг болур турган. Бүркей дайынчылары-биле командириниң дугаалын маадырлыгы-биле,

амы-тынындан чарлып тургаш, күүсеткеннер. Дайзын чаңгыс-даа базым эртип шыдаваан. А полк ооң соонда немецтерни суурдан үндүр шаапкаш, Дубноже халдап кирипкен...

Оон бээр дөртөн беш чыл эртсе-даа, Сат Бүркей аныяк-чалыы хевээр сагыжымда чуруттунуп көстүп келир. Оңгуда пулеметтун артында чыдыпкан, арны-бажыңдан соксаал чокка аккан ханны доктаадып, шарыыр-даа хары чок, хөмө шураан фашист солдаттарны кыргый адыла чыдар...

Үгер-боолар октары сырыйы кончуг дүжүп тургулаан. Артбеткепдин соонда немецтер шавар халдаашкынче чадаг шерин, танкыларын кирир. Улуг лейтенант Сат Бүркей тулчуушкун изиг болурун билип турган. Бүзээлге кирбези-биле, ол баш бурунгаар дайынчыларын ол-бо талааларга туруштарны элээр кылдыр таарыштыр тургузуп алган. Фашистерниң кээп болгу дег черин старшина Дажы-Серен бодунуң танкыга удур гранаталарлыг, бооларлыг автоматчиктери-биле доза чытылапкан...

...Сат Бүркей боду пулеметту хараалдааш, чыдыпкан. Немецтерни чоокшудалып алып, оон бүгү пулеметтар-биле кыргып эгелзэр. Дайзынга удур ажыткан от сырый болур ужурулуг. Үзер бугаларның мыйызын дөгөп келири дег, танкылар үгер-бооларының узун уннарын сунуп алган, түрү бастырып бо чоруп олурган. Оларның артында чаптылдыр немец автоматчылар шошкуй аарак салтчып орган. Танкыларның бирээзи кара ыш бүлгүрүлүп, өрттени берген — Дажы-Серенниң оолдары каң "парны" ужурулап каан.

— Раз так, огоны! — деп, улуг лейтенант алгыра каапкан, пулемедун адып эгелзэн.

Немецтер холдарын атпай-тыр кээп ужуп тургулаан. Взводтун туружунче снарядтар сыгайнып, октар база-ла чаап эгелзэн. Гвардейжилер биле халдаан немецтерниң аразы бежен шаа базым хире чер. Ол өйде бистиң дайынчыларывыстың ол-бо талааларда пулеметтары адаарын соксадыпкан — дайынчылар Ховалыг Балчый-оол, Сарыглар Канчыыр-оол өлүрткен.

Николай КУУЛАР.
(Уланчылыг).

«ШЫН» СОЛУН-БИЛЕ ТЫРТТЫРГАН ТЕРГИИН ЧУРУК» ДЕП ЧАА МӨӨРЕЙНИНҢ ИЙИГИ ЧАДАЗЫ ЭГЕЛЭЭР

Чылбак Чанган-ооловна
Монгуш
Мөөрейниң № 14
киржикчизи

Екатерина Элестеевна Оюн
Мөөрейниң №15 киржикчизи

Жанна Хунапай
Мөөрейниң №16 киржикчизи

Урана Намчыл
Мөөрейниң №17 киржикчизи

Мөөрейниң №18 киржикчилери Улуг-Хем кожуунун
Эйлиг-Хем сумузуунун хоочуннары: ТР алдарлыг
башкызы Седен Александра Ховалыговна (74 харлыг),
ТР алдарлыг малчыны, күш-ажылдын хоочуну
Дамдын Март-оол Кыргысович (84 харлыг), күш-ажылдын
хоочуну Дамдын Анна Ховалыговна (79 харлыг)

Ассель, Ай-Хаана Монгуштар
Мөөрейниң №19 киржикчилери

Маадыр-оол, Артаа
адашкылар
Мөөрейниң №20 киржикчилери

Алдын Ондар
Мөөрейниң № 21 киржикчизи

Борис Меншиг-оолович болгаш Тырттык-Кара Монгушевна Куулар.
Ийилээ Чөөп-Хемчик кожуунун сумуларына башкылап, өөредилге
сугумунга улуг үүленин кириштирген башкылар, амгы үеде хүндүлүг
дыштанылгада. Мөөрейниң № 22 киржикчилери

Елена Ховалыг, 1 харлыг, 1988 чыл.
Мөөрейниң № 23 киржикчизи

Хемер-оол Тулушевна
Даржаа
Мөөрейниң № 24
киржикчизи

Март-оол Ондар
Мөөрейниң №25 киржикчизи

Наталья Кыргысовна Монгуш
Мөөрейниң № 26 киржикчизи

Кара-кыс Салчаковна Сенги-Доржу
Мөөрейниң № 27 киржикчизи

Маспын Килченевна Ондар
Мөөрейниң № 28 киржикчизи

Тамара Дочуновна Шинчик
Мөөрейниң № 29 киржикчизи

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

Внимание! АО «Тываэнергосбыт» проводит акцию «500 киловатт в подарок!»

Акция проводится с 1 июня по 31 августа 2020 года.

Для того чтобы стать участником акции, необходимо отправить SMS-сообщение на номер 8-909-528-07-54 в формате: Акция ПРОБЕЛ номер Лицевого Счёта (например: Акция 1030000011), либо заполнить заявление на участие в акции на сайте АО «Тываэнергосбыт» www.tuvaensb.ru.

Далее участникам акции в период ее проведения необходимо выполнять следующие условия:

1. Предоставлять текущие показания приборов учета.
2. Ежемесячно оплачивать текущее начисление (начисления за май 2020 г., июнь 2020 г., июль 2020 г.) за потребленную электроэнергию (в том числе акты безучетного потребления).
3. Оплатить всю задолженность до 01.09.2020 г. (за потребленную электроэнергию, акты безучетного потребления, госпошлину, отключение-подключение электроэнергии, прочее).

Розыгрыш 50 сертификатов, предоставляющих право на бесплатное потребление электроэнергии в размере 500 кВт состоится 1 октября 2020 года.

Подробности на сайте www.tuvaensb.ru или по телефонам: 8 (39422) 5-60-95, 5-90-96, 8-800-700-1937

Акционерное общество
«Тываэнергосбыт»

с 1 июня
по 31 августа
АКЦИЯ

500 кВт
В ПОДАРОК

Сроки проведения акции с 1 июня по 31 августа 2020 г. Подробности об условиях акции и количестве призов можно уточнить на сайте www.tuvaensb.ru или по телефону 88007001937

*Стоимость отправки SMS-сообщения определяется на основании тарифного плана, который использует потребитель

12+

Уважаемые жители
Кызыла и
Республики Тыва
Магазин ВИЛАДА
открыт и работает
в обычном режиме
с 9:00 до 19:00

Инстаграм: @tc.vilada

Телефон: 8-923-265-22-55

ИП Сулейманов Илгам Хамар-оол ОГРН 31817190000079

ИЗВЕЩЕНИЯ

В администрацию муниципального района Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва поступило заявление от гр. Российской Федерации **Дукар Юрия Онеровича** о предоставлении земельного участка в аренду на 20 лет из земель населенных пунктов, с разрешенным использованием для ведения личного подсобного хозяйства, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Белек, дом 5 кв.2, с общей площадью 951 кв. м. с кадастровым № 17:14:0101026:779 (Постановление об утверждении схемы от 22.05.2020 №187).

Лицам, заинтересованным в предоставлении данного участка, в течение тридцати дней со дня опубликования и размещения необходимо подать письменное заявление, также для ознакомления со схемой расположения земельного участка по адресу: 668221, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, 8, отдел по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского кожууна, тел 8 (394) 43-2-12-18.

Дата окончания приема заявлений: 16.07.2020г.

В администрацию муниципального района Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва поступило заявление от гр. Российской Федерации **Чулдум Аржаны Андреевны** о предоставлении земельного участка в аренду на 20 лет из земель населенных пунктов, с разрешенным использованием для индивидуального жилищного строительства, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Ак-Дуруг, ул. Сувак, дом №34 «а» с общей площадью 1500 кв. м. с кадастровым № 17:14:0201009:435 (Постановление об утверждении схемы от 11.03.2020 №81).

Утерянный диплом регистрационный номер 2090 СБ 6205520 от 10.06.2006 года, выданный Кызылским техникумом экономики и права потребительских коопераций на имя **Дувен-оол Аллы Александровны**, считать недействительным.

Утерянный аттестат о полном среднем образовании 0718001465325, выданный 23.06.2018 года МБОУ Гимназией №5 г. Кызыла на имя **С. И. Эгамбердиевой**, считать недействительным.

Лицам, заинтересованным в предоставлении данного участка, в течение тридцати дней со дня опубликования и размещения необходимо подать письменное заявление, также для ознакомления со схемой расположения земельного участка по адресу: 668221, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, 8, отдел по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского кожууна, тел 8 (394) 43-2-12-18.

Дата окончания приема заявлений: 16.07.2020г.

Администрация муниципального района Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва Администрация Каа-Хемского района информирует о предоставлении в аренду земельного участка с кадастровым номером 17:04:1603001:115 из категории земель сельскохозяйственного назначения, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Усть-Бурен, местечко Улуг-Ажык «Каменный Лог» общей площадью 500000 кв.м., с разрешенным использованием животноводство.

Заинтересованные в предоставлении земельного участка граждане вправе подать заявление о намерении участвовать в аукционе на право заключения договора аренды в течение 30 календарных дней с даты опубликования настоящего объявления по адресу: Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, ул. Енисейская д. 143 с понедельника по четверг с 9.00 часов до 15.00 часов администрация Каа-Хемского района.

Главный специалист отдела по управлению имуществом и земельным ресурсам, строительству и контролю Олет А.А.

ТЫВА МЕДИАГРУПП

подпишись на все издания
по выгодной цене

ШЫН
Тыванын
АНЫЯКТАРЫ

Башкы

ТУВИНСКАЯ
ПРАВДА

1200 руб.
1670 руб.

*акция действует с 20.05.2020 по 30.06.2020г.

ГАУ РТ «ИД "Тыва-медиагрупп"»,
г.Кызыл, ул. Красноармейская, д.100, каб. 309 Тел.: 8(39422)2-18-10

Үр аарааш, 74 харлыында бистиң ынак ачавыс, кырган-ачавыс, иштики херектер яамызының хоочуну, Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы, "Шын" солунга үнүп турган статьяларның автору **Василий Петрович ПИРЛЕЙНИН** чырык өртемчейден, чоок улундан кезээ мөңгедэ чарлып чорутканын ханы кажыыдал-биле дыңнаттывыс. Сөөлгү оруунче июнь 17-де 11 шакта Кызылдың Правобережная, бажың 16 квартира 7-ден үдээр. Харылзажыр телефоннар: +7 (923) 264-73-65, +7 (923) 266-58-37.

солуннун сайтызы: //shyn.ru

электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 10724 кезек

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редакторнун хүлээлгезин күүседип турар
В.Э. Чанзан.
Редактор: В.А. Петров.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн адреси:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Редактор — 2-01-35.
Чарлал килдизи — 2-18-10
Менеджер: Донгак Ч.Б. каб. 309

Солун чыскаакчылары:
С.Н. Монгуш, Ч.Н. Мачык. — 2-17-94
Корректор: Ч.О. Саяа. — 2-17-94

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хай-гаарал талазы-биле федералдыг албаннун Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккэн. Херчилелдин дугаары — ПИ №ТУ17-00068.

Солуну «Тываполиграф» АН-га парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика, Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлалтыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүлпейн барып болур. Айытылган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылганы дээш авторлар боттары харылзаар.

Чагыдылга индекс: хуу кижилерге — П6855, организацияларга — П6860
Солун неделяда үш каттап үнер. Хемчээли 2 парлаар ама.
Номерни парлалгаже дужаганы: график өзүлгү — 21.00, херек кырында — 18.45.
Солун келбейн барганда, 2-11-52 телефонго долгаар.